

مجموعه کتاب / دایرةالمعارف دستبافته داری استان کرمان / جلد سوم

دایرةالمعارف دستبافته

مشابری و روستایی منطقه سیرجان

(بهترین و قدیمی ترین

دستبافته عشایری و روستایی)

عقيل سيستاني

پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری - اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان کرمان - ۱۳۹۶

سرشناسه	:	سیستانی، عقیل، ۱۳۶۲
عنوان و نام پدیدآور	:	دایرةالمعارف دستبافته داری استان کرمان - جلد سوم / عقیل سیستانی
مشخصات نشر	:	تهران: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری / اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان کرمان، ۱۳۹۶
مشخصات ظاهری	:	۲۰۰ ص، مصور (رنگی) / ۲۲ × ۲۹ س.م.
شابک	:	دوره: ۸۴۱۲-۶۷-۰۰-۸۴۱۲-۶۸-۷-۱؛ ج: ۱؛ ۹۷۸-۶۰۰-۸۴۱۲-۶۸-۷-۱؛ ۹۷۸-۶۰۰-۸۴۱۲-۶۹-۴-۲؛ ج: ۲؛ ۹۷۸-۶۰۰-۸۴۱۲-۶۹-۴-۲
وضعیت فهرست نویسی	:	فیبا
موضوع	:	دستبافی، قالی و قالی بافی، گلیم، ایران، کرمان (استان)
موضوع	:	ایلات و عشایر، ایران، کرمان (استان)، صنایع
رده بندی کنگره	:	TT۸۴۸/س۹۵۳۱۳۹۶
رده بندی دیویی	:	۷۴۶/۱۴
شماره کتابشناسی ملی	:	۴۷۷۵۸۲۵

دایرةالمعارف دستبافته داری استان کرمان - جلد سوم:

دایرةالمعارف دستبافته داری و روستایی منطقه سیرجان (بهترین و قدیمی ترین دستبافته عشایری و روستایی)

تألیف و تصنیف: عقیل سیستانی

ناظر پروژه: کاظم حسین زاده

عکاسان: عقیل سیستانی و حکیمه سیستانی

ویراستار: بهرام فرهمندپور

طراح جلد و صفحه آرا: حامد کریمی افشار

همکاران پژوهشی: مهلا میرزائی و مریم زارع

راهنمای تحقیق میدانی: چراغعلی حاج ابراهیمی

ویرایش تصاویر: زهرا خدائی

چاپ و صحافی: چاپ کهن

شمارگان: ۱۰۰ جلد

چاپ اول: ۱۳۹۶

ناشر: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری - اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان کرمان

نشانی ناشر: تهران، خیابان امام خمینی، ابتدای خیابان سی تیر، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

دورنگار: ۰۲۱-۶۶۷۳۶۷۸۸

تلفن: ۰۲۱-۶۶۷۳۶۵۲۶۰

رایانامه: publish@richt.ir

تارغا: www.richt.ir

فروشگاه الکترونیکی کتاب: www.richbook.ir

«تمام حقوق چاپ برای اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان کرمان

و ناشر، محفوظ است.»

فهرست

۱	 سخن ناشر
۲	 سخن ناشر
۳	 دیباچه
۵	 فصل اول: آشنایی با منطقه سیرجان و ایلات و طوایف بافنده آن
۶	 آشنایی با منطقه سیرجان
۶	 وضعیت جغرافیایی و اقلیمی سیرجان
۶	 موقعیت تاریخی سیرجان
۸	 وجه تسمیه سیرجان
۹	 تفکیک و تقسیم آبادی‌های سیرجان
۱۰	 ایلات و طوایف مهم بافنده منطقه سیرجان
۱۰	 ایل افشار
۲۰	 ایل بُچاقچی
۲۶	 طایفه شول
۳۱	 ایل رائینی
۳۶	 ایل قرائی
۴۰	 ایل خراسانی
۴۳	 ایل خواجوئی
۴۶	 ایل لُری
۴۹	 طایفه آل‌سعدی
۵۰	 طایفه مستقل میرپاریزی
۵۲	 طایفه‌های مستقل محمودآبادی و زیدآبادی
۵۴	 فصل دوم: دستبافته عشایری و روستایی منطقه سیرجان
۵۵	 فرش عشایری و روستایی منطقه سیرجان
۵۶	 مهم‌ترین ایلات و مناطق بافنده فرش در منطقه سیرجان
۱۰۶	 گلیم منطقه سیرجان
۱۰۸	 مهم‌ترین ایلات و مناطق بافنده گلیم در منطقه سیرجان
۱۱۷	 سفره منطقه سیرجان
۱۱۷	 آشنایی با انواع سفره

۱۱۸		مهم‌ترین ایلات و مناطق بافنده سفره در منطقه سیرجان
۱۳۴		رکعت در منطقه سیرجان
۱۳۴		مهم‌ترین ایلات و مناطق بافنده رکعت در منطقه سیرجان
۱۳۷		خُرچین و نیم‌خُرچین در منطقه سیرجان
۱۳۷		آشنایی با انواع خُرچین
۱۳۸		مهم‌ترین ایلات و مناطق بافنده خُرچین و نیم‌خُرچین در منطقه سیرجان
۱۵۷		توشه‌دان در منطقه سیرجان
۱۵۷		مهم‌ترین ایلات و مناطق بافنده توشه‌دان در منطقه سیرجان
۱۷۱		دست‌دان و توبره در منطقه سیرجان
۱۷۱		مهم‌ترین ایلات و مناطق بافنده دست‌دان و توبره در منطقه سیرجان
۱۷۶		نَمک‌دان در منطقه سیرجان
۱۷۶		مهم‌ترین ایلات و مناطق بافنده نَمک‌دان در منطقه سیرجان
۱۸۱		کشک‌دان در منطقه سیرجان
۱۸۱		مهم‌ترین ایلات و مناطق بافنده کشک‌دان در منطقه سیرجان
۱۸۱		جاقرآنی (قرآن‌دان) در منطقه سیرجان
۱۸۱		مهم‌ترین ایلات و مناطق بافنده جاقرآنی (قرآن‌دان) در منطقه سیرجان
۱۸۱		ننی (نعنو) در منطقه سیرجان
۱۸۱		مهم‌ترین ایلات و مناطق بافنده ننی (نعنو) در منطقه سیرجان
۱۹۳		پی‌نوشت
۱۹۵		منابع و مآخذ

بی‌شک پیشینه گلیم‌بافی و - در ادامه - تداوم و گسترش آن، تنوع تکنیک و - به‌مرور - گره‌بافی یا شکل‌گیری قالی‌بافی بر کسی پوشیده نیست. منشأ این هنر، ریشه در تفکر بشر، در به‌وجودآوردن ملزومات زندگی آن زمان، دارد و گسترش و تداوم بافت و تنوع اقوام بافنده نیز باعث به‌وجودآمدن تنوع تکنیک، نقش، طرح و دستبافته شده است و استان کرمان، به‌خصوص منطقه سیرجان، از این قاعده مستثنا نبوده و نیست. این منطقه یکی از غنی‌ترین تنوع ایلات و عشایر و به‌تناسب طرح، نقش و دستبافته را به خود اختصاص داده است. در این منطقه، اقوام ترک، کرد، عرب، لر، فارس و ... به‌سر می‌برند که همین عامل باعث شده سیرجان در بین دیگر مناطق یکی از غنی‌ترین تنوع دستبافته داری را از آن خود کند. اگرچه تاکنون این نوع دستبافته، آنچنان که شایسته و سزاوارش بوده، به‌خوبی معرفی نشده - حتی پژوهش حرفه‌ای و عمیقی پیرامون آفرینشگران آن - فلسفه طرح و نقش و سیر تنوع و تغییر، عناوین و یزگی‌شان - صورت نگرفته است.

در چنددهه گذشته، سیرجان - هم در داخل و هم در خارج از کشور - شهرت و جایگاه خاصی در تولید و تجارت دستبافته عشایری، به‌خصوص گلیم سیریک پیتی و گلیم‌فرش، به‌دست آورده است و این اعتبار ریشه در پتانسیل خاص جغرافیایی، تاریخی، اقتصادی و فرهنگی منطقه دارد. همین امر باعث شده، نام سیرجان در بین شهرهای استان کرمان معروف و برجسته شود.

طرح کتاب

روند شکل‌گیری دستبافته، بدون در نظر گرفتن ایلات و بافندگان منطقه، داری غیرممکن و بی‌هویت است، به همین دلیل، بعد از بخش اول که به معرفی سیرجان اختصاص یافته، در بخش دوم، فصل اول، به معرفی ایلات و عشایر بافنده منطقه - افشار، بچاقچی، قرائی، رائینی، خراسانی، لری و طایفه شون، آلساند و طایفه مستقل میرپاریزی، محمودآبادی و زیدآبادی - پرداختیم. در فصل دوم، برگزیده بهترین و قدیمی‌ترین دستبافته عشایری و روستایی منطقه سیرجان، که در طی نه سال اخیر به‌واسطه نویسنده، عکاسی و تحقیق شده است، جمع‌آوری و ارائه گردید. هر عکس شامل دستبافته ملزوم زندگی عشیره‌ای و روستایی - قالی، قالیچه، گلیم، خُرچین، سفره، رکعت، مفرش، نمک‌دان، خوره، جوال، گاله، کشک‌دان، قاشق‌دان، دکارت‌دان، آینه‌دان، دمک‌بند (دموک‌بند)، چپق‌دان، جلد قرآن (جاقرآنی)، گهواره بچه (اصطلاحاً نعنو یا ننو)، توبره، پوشش و تزئین حیوان باربر (جُل اسب و قاطر و شتر)، توشه‌دان، دست‌دان و ... - است که به اختصار شرحی درباره آن داده شد.

در این منطقه، دستبافته به دو گروه گلیم‌باف و قالی‌باف تقسیم می‌شود که گروه اول به دو بخش ساده‌باف (پودگذاری) و پیچ‌باف (پودپیچی) تقسیم می‌گردد. گلیم ساده‌باف با تکنیک‌های پودنما، تک‌قلاب، جفت‌قلاب، پود معلق، پود اضافه و - تاحدودی - چاک‌دار بافته می‌شود. همچنین از گروه گلیم پیچ‌باف، به گلیم شیریکی‌پیچ باید اشاره کرد که مشهورترین و متداول‌ترین تکنیک بافندگی در منطقه سیرجان به شمار می‌رود. نقش و طرح

نیز مهم‌ترین شاخصه شناسایی و هویت دستبافته ایلات و طوایف استان کرمان و منطقه سیرجان به شمار می‌روند. مهم‌ترین طرح دستبافته فرشینه/ پرزباف/ قالی‌باف ایلات و طوایف بافنده منطقه سیرجان شامل راه‌راه (محرمات)، موسی‌خانی، موسی‌خانی گلدانی، سماوری، سه‌کله (تک‌ترنج، دوترنج، سه‌ترنج، چهارترنج و ...)، ارگه‌ای/ ارگهی، پنج‌کله، شش‌کله، هفت‌کله، چهارگل، شول/ بندی، ستاره‌ای، حشمت، حشمت محرابی، پنج‌ترنج، ترنجی، سماوری، لچک‌ترنج، تک‌ترنج، دوترنج، سه‌ترنج، پنج‌ترنج/ پنج‌گل، شش‌ترنج، ترنج منبری، ترنج محرمات، گلدانی، گلدانی ترنج‌دار، گلدانی جانوری، گلدانی استکانی، گلدانی جنگلی، گل‌فرنگ، دوگل‌پاریزی، غلط، بابابیگی، پنج‌ترنج بابابیگی، بابابیگی لنگری، لنگری بالدار، درختی، خوشه‌انگوری/ پهلوی، خشتی، جنگلی، سینی، شترمرغ/ مرغی، شیری، کتری/ بته‌کتری، بته‌ای/ بته‌جقه، بته‌دنداندار، بته‌بزرگ/ کلانچ/ کلانژ، بته‌سروی، مادروبچه/ اتو، بته‌جقه دوقلو، بته‌شاهی، بالغ/ بالیق/ بالوق، تصویری و ... است که گزیده بهترین و قدیمی‌ترین‌شان تقدیم حضورتان شد.

مهم‌ترین طرح دستبافته گلیم‌بافی - گلیم زیرانداز، گلیم روباری و دستبافته کیسه‌ای - این منطقه شامل حشمت، گلدانی موسی‌خانی، موسی‌خانی، ابرباد، ابرباد ترنج‌دار، ابرباد کف‌ساده، کف‌ساده، بته‌ای/ بته‌جقه، بته‌دنداندار، بته‌بزرگ/ کلانچ/ کلانژ، بته‌سروی، مادروبچه/ اتو، بته‌جقه دوقلو، بته‌شاهی، بالغ/ بالیق/ بالوق، لچک‌ترنج، ترنجی، دوترنج، سه‌ترنج، چترنج، ترنج منبری، پنج‌ترنج/ پنج‌گل، ترنج جانوری، ترنج محرمات، گلدانی، گلدانی ترنج‌دار، گلدانی جانوری، گلدانی مرغی، گلدانی استکانی، سماوری، جنگلی، شترمرغ/ مرغی، شیری، کتری/ بته‌کتری، خشتی، سه‌کله (تک‌ترنج، دوترنج و سه‌ترنج)، ارگه‌ای، بابابیگی، بابابیگی لنگری، لنگری بالدار، ستاره‌ای، سینی، درختی، بخیه، تاس/ قرص، خارا، بندی، ریپ‌ای، راه‌راه/ محرمات، چهل‌ماشوله/ سینه‌ریز، تلفیقی/ ترکیبی - (ارگه‌ای و کتری)، (سه‌کله و بابابیگی)، (سه‌کله و بخیه)، (پنج‌ترنج و موسی‌خانی) - و ... است که گزیده آن آورده شد.

نقوش نیز به سه گروه گیاهی (بیشتر نقوش گیاهی در کتاب آمده)، حیوانی و تاحدودی انسانی تقسیم شده‌اند. اغلب این نقوش در گذشته بر دستبافته، به‌صورت فالباده و ذهنی‌باف، به‌وجود آمده‌اند. با علم به این‌که در گذشته هرایل و طایفه‌ای نقش و طرح خودش را بافته و تزیین و رنگ‌بندی‌شان بر مبنای ذوق و علاقه شخصی بوده، به‌مرور این نقوش از اصالت ایل‌ی درآمده و به دیگر ایلات و نواحی رواج پیدا کرده و امروزه به بسیاری دلایل تشخیص و هویت‌دهی آن‌ها کار سخت و مشکلی است، ولی سعی شد تا حد امکان این مهم صورت پذیرد.

امروزه ایلات و بافندگان سیرجان دیگر مانند گذشته شاکله خاص و بومی ندارند و عقیق درباره نقوش و ویژگی بافت و تمایز قومی و ایلاتی آنان بسیار سخت و زمان‌بر است. یک‌جانشین شدن آنان نیز باعث شده، بسیاری از ویژگی‌های قومی و هنری این اقوام به مرور از بین برود یا با دیگر اقوام مشترک گردد؛ به همین دلیل شناسایی و هویت‌دهی نقوش و تکنیک‌های بافت رایج دستبافته این منطقه کاری سخت و درعین حال بسیار ارزشمند و ماندگار است. این مهم از سال‌ها پیش با همکاری معاونت صنایع دستی و هنرهای سنتی آغاز و سعی شده بخشی از نتیجه تحقیق در این کتاب منتشر گردد.

امیدوارم توانسته باشم گامی هرچند کوتاه در حفظ و احیا و معرفی دستبافته داری استان کرمان و منطقه سیرجان بردارم.

عقیل سیستانی